

med den hebraiske tekst, hvorfor forfatteren tildigter, dels at kong Ptolemæus stod umiddelbart bag, dels at den blev til i samarbejde med ypperstepræsten, der også sendte oversættere fra hjemlandet, dels endelig at det skete efter tidens fornemste editionsprincipper, som netop havde hjemsted i Alexandria. Med andre ord: Den græske Pentateuk var også at regne for et stykke fornem græsk litteratur.

Det er denne beretning, som hermed har fået sin første egentlige kommentar. Før har der kun foreligget mere eller mindre udførligt kommenterede oversættelser som fx herhjemme Johannes Munks fra 1963 i *De Gammeltestamentlige Pseudepigrapher*. Wright har forberedt sin kommentar gennem mere end et dusin større og mindre afhandlinger. Den er opbygget traditionelt med en udførlig indledning om de forskellige overordnede spørgsmål som historisk værdi, titel, forfatter, tilblivelsestid, tekstkritik, integritet af kilderne, genre, forholdet til anden jødisk litteratur samt intenderet publikum og formål. Efter en omfattende bibliografi følger så kommentardelen, hvor en oversættelse følges af først "Textual Notes", hvis udgangspunkt er André Pelletiers kritiske tekst i *Source Chrétienne* fra 1962, "General Comment", der drøfter indholdet, samt endelig "Notes", der tager enkelte ord og udtryk under behandling. Hele vejen igennem får læseren et udførligt indblik i den aktuelle forskningsstand med en udførlig og sober afvejning af de forskellige forståelsesmuligheder og fortolkningsforslag.

Vi konfronteres nu i skriftet med en fiktiv ikke-jøde, der næsten ikke kan få armene ned i sin begejstring for jødedommen, rigtig nok i en stærkt helleniseret udgave, en begejstring der må deles af enhver oplyst ikke-jøde. Således møder vi en ypperstepræst, der udlægger spiseforskrifterne, så de kommer til at handle om ren etik, hvad der tilmed var sigtet fra lovgiverens side. Således bliver den rigtige jøde også den fineste græker. Det apologetiske sigte er ikke til at tage fejl af, men det er først og fremmest rettet indadtil, mod forfatterens jødiske landsmænd, der ikke skulle lade sig overvælde af en øjensynlig overlegen hellenistisk kultur.

Wright har leveret et fornemt arbejde, der vil være til stor hjælp for den, der ønsker at trænge dybere ind i Aristebrevet som en af de vigtigste kilder til alexandrinsk jødedom i 100-tallet f.Kr.

Mogens Müller

Stefan Nordgaard

Possessions and Family in the Writings of Luke. Questioning the Unity of Luke's Ethics. København: Museum Tusulanum 2017. 176 s. Kr. 248.

Stefan Nordgaards monografi om forholdet mellem Lukasevangeliets og Apostlenes Gerninger bygger på en historisk hypotese om Theofilus. Nordgaard mener, at han er en nylig omvendt mand, der stammer fra et økonomisk velstillet miljø og hylder en aristokratisk romersk ideologi. Den posi-

tion er han ikke indstillet på at opgive, selv om han er blevet omvendt til kristendommen. Derfor bliver han ikke helt tilfreds med det første værk, som Lukas skrev til ham for at forvise ham om pålideligheden af alt det, han er blevet undervist i (Luk 1,4). Lukasevangeliet rummer nemlig idealer om ejendom og familie, som Theofilus ikke brød sig meget om. Ifølge Lukasevangeliet bør kristne nemlig opgive deres ejendele (eller i det mindste halvdelen af dem, jf. Luk 19,8) og leve mådeholdent. Ligeledes afviser den lukanske Jesus familien som et ideal og promoverer en asketisk livsstil uden ægteskab og seksuel aktivitet. Ingen af delene har Theofilus kunnet forlige sig med. Derfor korrigerer Lukas sig selv i sit andet værk, som også er dedikeret til Theofilus. I Apostlenes Gerninger tager han ikke afstand fra rigdom og udfordrer ikke de romerske familieidealere, som han gør i sit evangelium. Det skulle gøre Theofilus tilfreds (kap. 1).

Det er selvfølgelig let at afvise Nordgaards hypotese som ren spekulation. Hvad kan man overhovedet vide om Theofilus og Lukas' forhold til ham? Næsten ingenting! Men Nordgaard viger ikke tilbage for at forklare ændringen i Lukas' etik personalthistorisk. Og nok er den forklaring ikke strikte videnskabeligt bevisbar, men teorien minder om, at virkelighedens verden ofte er bestemt af personlige hensyn og private interesser.

Spørgsmålet bliver så, om de eksegetiske analyser berettiger til hypotesen. Nordgaard gør rede for, at Lukas fremstiller en version af den unge kristendom, som er antagelig i Romerriget. Det gør han ved at behandle fremstillingen af romerske autoriteter, spørgsmålet om nyhed og forholdet til jøderne. Ved at fremstille jøderne som aggressorer over for kristendommen og til sidst udskrive dem af frelseshistorien (Acta 28,25-28) og samtidig overtage den gammeltestamentlige tradition og derved afvise mistanken mod nye religioner, gør Lukas kristendommen politisk legitim i Romerriget (kap. 2). Det ville have behaget Theofilus.

I sit evangelium fremstiller Lukas rigdom som en hindring for frelsen. Rige personer skal afstå fra deres rigdom til gavn for de fattige. Men Lukas ændrer holdning i Apostlenes Gerninger, hvor der uden for beretningen om urmenigheden i Jerusalem (Acta 1-7) ikke findes radikale opfordringer til at give afkald på rigdom. Frelse og overflod kan forenes. For denne tolkning bliver beskrivelsen af den første menighed et problem. Den er jo beskrevet som et ejendomsfællesskab (Acta 2,44; 4,32) og hændelsen med Ananias og Safira (Acta 5,1-11) illustrerer ifølge Nordgaards ukonventionelle tolkning, at der ikke var tale om en frivillig ordning. Tværtimod var det en nødvendig del af kristendommen, at de havde alt fælles. Ananias og Safira er udtryk for, at der opstår griskhed i menigheden. Kun derefter indtræder også mangel og sult (Acta 6,1). Dermed er udviklingen i urmenigheden efter Nordgaards opfattelse en parallel til Senecas beskrivelse af den anden tidsalder, som var præget af idyl og overflod. Men denne tid blev afsluttet, da der indtrådte griskhed, så menneskene begærede privat ejendom. Da det var sket, opstod fattigdom hurtigt som en konsekvens. Nordgaards pointe er, at Lukas for-

tæller en lignende forfaldshistorie, så Theofilus kan være forvisset om, at i den nuværende tid gælder idealerne fra den forgangne guldalder ikke. Således fungerer henvisningen til den anden tidsalder også hos Seneca (kap. 3).

Lukas' forhold til familien behandler Nordgaard redaktionshistorisk, da han i overensstemmelse med den såkaldte Farrer-Goulder-teori mener, at Lukas har kendt Matthæusevangeliet foruden Markusevangeliet. Hans holdning skal altså findes i hans redaktion af sine forgængere. Det viser sig, at Lukas konsekvent indfører en negativ holdning til ægteskabet i det synoptiske materiale. Det er anderledes i Apostlenes Gerninger. Om end Jerusalemmenighedens særlige fællesskab kan have sat spørgsmål ved de traditionelle familieforme, er det tydeligt for Nordgaard, at de genindføres efter dens opløsning. I Acta 8-28 er kristendommen nærmest et familieanliggende, al den stund hele huse, dvs. udvidede familier, omvendes på én gang (kap. 4). Det har familiefaderen Theofilus sikkert været glad for.

Nordgaards tolkning af Lukas-Acta afslører brudfladerne i det lukanske værk. De eksegetiske indsigter ændres ikke af, at hans tolkning af dem bevæger sig ud i imaginationen.

Jesper Tang Nielsen

Kasper Bro Larsen (red.)

The Gospel of John as Genre Mosaic. SANt 3, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2015. 414 s. € 90.

Et nyt begreb kan til tider virke som katalysator for nye erkendelser og en forøget forskningsindsats. Begrebet skal være tilstrækkeligt præcist til at kunne betegne et konkret fænomen, men tillige så fleksibelt, at det kan bringes i anvendelse i forskellige sammenhænge. Samtidig har forskellige sociale og institutionelle forhold selvfølgelig betydning for, om en given sproglig innovation får succes.

Da Yale-professoren Harold Attridge i sin "presidential address" ved Society of Biblical Literatures årsmøde i 2001 lancerede betegnelsen "genre bending" til beskrivelse af Johannesevangeliets forhold til diverse antikke genrer, var alle kriterier for introduktionen af et nyt succesfuldt begreb i Johannesforskningen opfyldt. Begrebet blev meget hurtigt en del af Johannesforskningens vokabular og blev også hurtigt misbrugt som en betegnelse for en særlig johannæisk teknik. Men endnu vigtigere er det, at det gav anledning til en række interessante studier af Johannesevangeliet i dets litterære kontekst.

Samlet set bringer de bidrag, der foreligger i dette conferencebind, denne forskning væsentligt videre. Det sker ikke mindst, fordi Attridges begreb sættes ind i en genreteoretisk diskussion. Sune Auken gør det således i sit bidrag om moderne genrestudier ganske klart, at "genre bending" ikke er noget særligt johannæisk. Alle udtryk for en bestemt genre er nemlig altid